

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО СЕНС
ЖИТТЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ**

Виконала:
студентка IV курсу, 41 групи
Приходько Альона Олександрівна
Науковий керівник:
канд. пс. наук, доцент
Примак Юлія Володимирівна

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів
2025

Студент(ка)	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.
Наук. керівник	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.
Рецензент	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № _____ від «____» _____ 2025 року. Студент(ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____

ЗМІСТ

Вступ.....	4
 Розділ 1. <i>Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.....</i>	6
1.1. Соціальні уявлення як психологічний феномен: зміст, структура, функції.....	6
1.2. Психологічне розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості.....	11
1.3. Війна як період екзистенційного виклику в житті молоді людини.....	16
Висновки до першого розділу.....	20
 Розділ 2. <i>Емпіричне дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.....</i>	22
2.1. Характеристика вибірки та методів емпіричного дослідження.....	22
2.2. Опис та інтерпретація результатів дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну.....	25
2.3. Психологічні рекомендації з корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя.....	33
Висновки до другого розділу.....	40
 Висновки.....	42
 Список використаних джерел.....	44
 Додатки.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні життя в Україні характеризується складністю, пов'язаною з трансформаційними перетвореннями, які торкаються усіх сфер життєдіяльності суспільства. Зміни, які відбулися через війну, негативно впливають на психологічний стан кожного громадянина країни. Проте, найбільше потерпають від вказаної кризової ситуації в суспільстві молоді особи. Війна внесла корективи у життя кожного українця. Особливо гостро в період війни постало питання серед молоді, що пов'язане з уявленням про сенс життя. Під час війни РФ з Україною, яка почалася з 2014 р. та триває вже понад 10 років, на значній території України відбувалися бойові дії, досі чуто вибухи та гинуть мирні жителі, воїни, які захищають державу, руйнуються будинки. Багато молодих людей стали свідками смертей, втратили рідних, близьких та знайомих. Ніхто не може залишитися байдужим до таких подій, тому питання про сенс життя, щастя, благополуччя часто постає у думках молодих особистостей. Актуальність теми обумовлена потребою молоді у отриманні знань, які б допомогли обґрунтувати філософську категорію сенсу життя, що сприяло вибору теми дослідження «Особливості соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни».

Об'єктом дослідження виступають соціальні уявлення як психологічний феномен.

Предметом – особливості соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.

Мета дослідження – виявлення особливостей змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.

Поставлена мета обумовила необхідність виконання таких основних завдань дослідження:

1. Проаналізувати соціальні уявлення як психологічний феномен: зміст, структуру, функції.

2. Охарактеризувати психологічне розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості.

3. Організувати та провести емпіричне дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.

4. Запропонувати психологічні рекомендації з корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення зарубіжних та вітчизняних дослідників, які займалися дослідженням даної наукової проблеми: А. Адлер, О. Головаха, А. Кроник, К. Левін, Ж. Нюттен, В. Серенкова, Г. Шляхтін, В. Франкл, К. Хорні, К. Юнг-та ін. Серед сучасних українських науковців, які вивчали соціальні уявлення: О. В. Романенко, Л. О. Бондаренко, І. В. Жадан та ін. Ціннісні орієнтації досліджував Л. В. Романюк; особливості переживання екзистенційної кризи в період війни досліджував К. Сачко та ін.

Методи дослідження. В ході дослідження було використано комплекс теоретичних методів наукового пізнання: аналіз, узагальнення, класифікація; емпіричних методів: анкетування, психодіагностичне опитування; математико-статистичних методів: аналіз середніх значень; метод контент-аналізу. У емпіричному дослідженні використано такі методики: авторська анкета; тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва; методика «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (45 найменувань) та додатків, 4 рисунків, 1 таблиці. У першому розділі наведено результати теоретико-методологічного аналізу проблеми соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни. У другому розділі міститься опис процедури емпіричного дослідження, отримані результати, їхній аналіз та психологічні рекомендації з корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя. Загальний обсяг роботи становить 52 сторінки, з них основного тексту – 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО СЕНС ЖИТТЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ

1.1. Соціальні уявлення як психологічний феномен: зміст, структура, функції

Характеристикою сучасного життя у суспільстві є наявність високого темпу змін у всіх сферах, що обумовлює потребу у їх обґрунтуванні. Осмислення і розуміння навколишнього світу можна здійснити за допомогою соціальних уявлень. Принципове значення мають уявлення особистості про навколишній світ, оскільки впливають на регулювання поведінки у соціумі. Загалом, соціальні уявлення виступають одним із факторів значного впливу на поведінку як соціальних груп, так і окремих особистостей.

Термін «соціальні уявлення» зародився у 60-х роках минулого століття, виступивши концептом у західноєвропейській соціальній психології та згодом почав використовуватися психологією здоров'я, освітою та розвитком і ін.

Поняття «соціальне уявлення» свого часу запозичили із соціологічної доктрини Е. Дюркгейма, внаслідок чого так почала однойменна концепція. Серед значної кількості дефініцій найбільше поширеним є трактування даного феномена, запропоноване Д. Жодле, котрий категорію «соціального уявлення» визначив специфічною формою пізнання, а саме знання про здоровий глузд, зміст, функції та їх соціально обумовлене відтворювання [39, с. 68-79].

Досліджуючи сутність поняття «соціальні уявлення», можна помітити наявність більш широкого змісту, який полягає у визначенні соціальних уявлень властивостями повсякденного практичного мислення, спрямованими на освоєння й осмислення соціального, матеріального й ідеального оточення [24, с. 193-197].

Зазначимо, що розвитком положень Е. Дюркгейма активно займався С. Московічі, який трактував соціальні уявлення когнітивними системами, що мають свою логіку та твердження. Соціальні уявлення вчений визначає інструментом, за допомогою якого пізнається соціальний світ, способом, який опосередковує поведінку і засобом, яким можна адаптувати нове до наявної картини світу особистості [42, с. 211-250].

Ми з'ясували, що у рамках концепції, розробленої С. Московічі, вивчався різноманітний зміст уявлень. Наприклад, об'єктом дослідження могли виступати як наукові теорії й культура в цілому, так і окремі елементи. У рамках дослідження соціального уявлення фахівці даного напрямку соціальної психології цікавилися різними аспектами життя. Автором концепції соціальні уявлення визначено суспільною свідомістю, яка містить складну взаємодію різних переконань (частково ірраціональних), ідеологічних поглядів, знань, які становлять соціальну реальність [19, с. 106].

Класичним є визначення соціальних уявлень, сформульоване С. Московічі, у якому його названо універсальним соціально-психологічним феноменом, котрий охоплює всі форми пізнання, об'єднані ідеями, думками, образами і знаннями, які призначені для спільного користування членами колективу (спільноти) [37, с. 213-231].

Вивчаючи соціальні уявлення та підходів до його визначення, Л. Бондаренко вказує на такі відмінності між відомими концепціями: Е. Дюркгейм вважав соціальні уявлення вираженням колективної свідомості, тобто колективними уявленнями. Натомість С. Московічі не ототожнював визначені поняття. Він назвав соціальні уявлення фактом індивідуальної свідомості, психосоціальним явищем, до якого входить поєднання когнітивної та емоційної складової [2, с. 58].

Аналізуючи підходи щодо ідеї соціальних уявлень Е. Дюркгейма та С. Московічі, Р. Фарр дійшов висновку, що першим науковцем висунуто статичну концепцію, тоді як другим – динамічну, тобто здатність уявлень до трансформацій і змін [43, с. 343].

У подальшому Д. Жоделе внесла поточнення щодо визначення соціальних уявлень, наданих С. Московічі та визначила їх як форму, за допомогою якої можна пізнавати соціальну дійсність. Вченою запропоновано схему соціальних уявлень, в основі якої знаходяться фундаментальні характеристики, спільні для усіх підходів [39, с. 70].

Доцільно зауважити, що на межі тисячоліття ідеї, сформульовані концепцією соціальних уявлень, віднайшли широкого поширення у багатьох вченнях. Проблеми соціальних уявлень розглядалися таким видатними європейськими й американськими психологами: Дж. Джаспере, Ф. Францеллою, И. Дойчером, Р. Фарром, Ст. Мілгредом, Г. Ягодою, Р. Ромметвейтом, які виказали неабияке зацікавлення новим напрямком розвитку французької соціальної психології.

Сучасними вітчизняними вченими вже тривалий час також широко вивчається проблема соціальних уявлень. Так, даний феномен досліджувався соціальними психологами: О. Васильченко, М. Дроздовою, Л. Орбан-Лембрик, Л. Пономаренко, О. Скар, І. Жадан, А. Скок, Ю. Прима, та ін. [2, с. 55-63]. Наприклад, І. Жадан, аналізуючи концепцію С. Московічі, вказує на наявність такої структури соціальних уявлень (див. рис. 1.1):

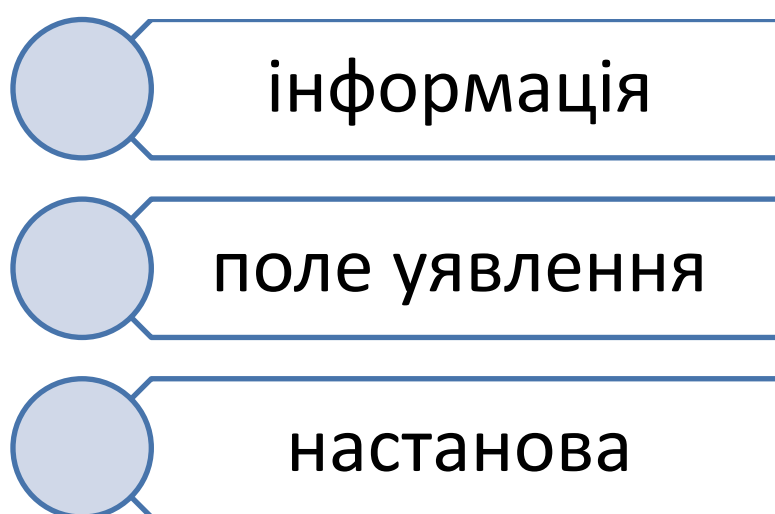


Рис. 1.1. Структура соціальних уявлень

Джерело: складено автором на основі: [12]

Характеризуючи кожен з компонентів, І. Жадан зазначила:

- надходження інформації відбувається з різних джерел у процесі навчіння;
- формування поля уявлення здійснюється безпосередньо в групі;
- настанова виступає продуктом інтеріоризації інформації і смислових рамок, які задає поле, в основі чого лежить власний досвід.

Вчена також визначила етапи формування соціальних уявлень:

- об'єктивація соціальних уявлень (характеризується включенням механізмів когнітивної відповідності); здійснюється у двох формах: персоналізація, або фігурація;
- натуралізація (характеризується прийняттям отриманого «знання», що має вигляд фігуративної схеми та її елементів, які виступають певною об'єктивною реальністю, внаслідок чого відбувається втрата явищем свого абстрактного характеру і набуваються автономні форми існування) [12, с. 9].

Н. Гаркавенко, С. Доскач акцентують увагу на те, що зміст соціальних уявлень сприяє зрозумінню співвідношень знань про світ та змін, які відбуваються в ньому. Соціальні уявлення допомагають суб'єктам інтерпретувати явища, які відбуваються у навколишньому світі, надають сенс невідомим об'єктам, подіям, феноменам, сприяють їх усвідомленню, завдяки чому розвивається орієнтація людей у фізичному та соціальному світі, організація їхньої поведінки [5, с. 34-41].

Ми з'ясували, що для соціальних уявлень характерним є наявність різнобічних теоретичних підходів вчених, котрі займалися виокремленням змістовної структури, особливостей та функцій. Нині у концепцію соціальних уявлень вкладено багатий теоретичний і експериментальний матеріал, в основі якого є вивчення уявлень про окремі об'єкти. Впровадження соціальних уявлень в соціальну реальність передбачає подальші трансформації уявлень і змін самої реальності. Відбувається здобуття об'єктом уявлення певного рангу значущості, а уявлення про нього становить основу системи, за допомогою якої можливе здійснення інтерпретації соціального світу. Унаслідок впровадження

соціального уявлення спостерігається орієнтування поведінки і соціальних ставлень суб'єктів, які перебувають у соціальній взаємодії. Маємо додати, що фіксування соціальних уявлень здійснюється у межах стереотипів, установок, зразків поведінки, способів інтерпретації складають систему інтерпретації і категоризації явищ навколишньої дійсності.

Аналізуючи роботи таких дослідників як І. Жадан, Н. Гаркавенко, С. Доскач, Л. Бондаренко, з'ясовано, що соціальні уявлення найчастіше виконують три провідні функції, які свого часу окреслив ще С. Московічі (див. рис. 1.2).

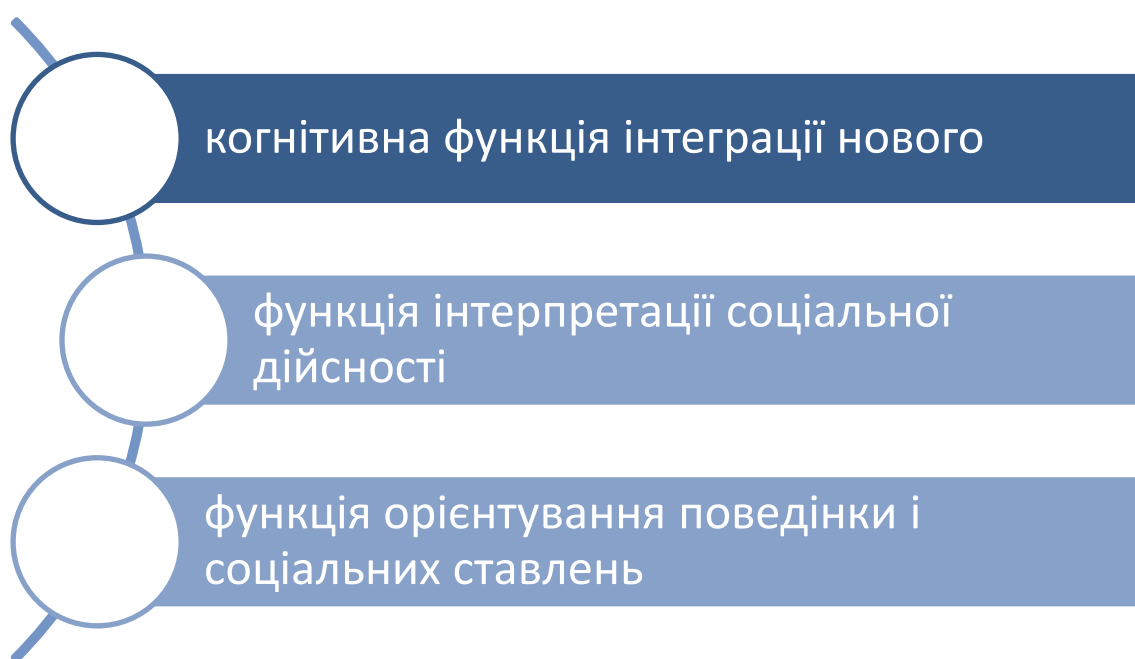


Рис. 1.2. Функції соціальних уявлень

Джерело: складено автором на основі: [12]

Характеризуючи функції соціальних уявлень, маємо вказати на розуміння їхнього змісту:

- виконання когнітивної функції інтеграції нового полягає у визнанні соціальних уявлень інструментом пізнання, завдяки чому можна здійснити опис, систематизацію, класифікацію і, як результат, спрощення об'ємної і складної інформації, зростання потоку якої зростає кожного дня. Це сприяє отриманню суб'єктом максимуму інформації при затраті мінімальних зусиль;

- виконання функції інтерпретації соціальної дійсності полягає у тому, що цінності, набуті людиною, спрямовують комунікацію, тому соціальні уявлення сприяють збереженню очікувань, виправдання ситуації і власних атитюдів;

- виконання функції орієнтування поведінки і соціальних ставлень, соціальні уявлення виступають чинником формування поведінки людини у соціумі [12, с. 108].

Можемо зауважити, що соціальні уявлення є формуючим чинником засвоєння соціального знання, що сприяє набуттю досвіду, навчанню та розвитку, і, поряд з тим, протидіє набуттю певного досвіду, навчанню та розвитку. Отож ми визначили зміст поняття «соціальні уявлення», структуру та функції, що послугувало основою для подальшого поступу дослідження: психологічного розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості.

1.2. Психологічне розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості

Психологічне розуміння сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості полягає в тому, що кожна людина має внутрішню потребу знайти значення і ціль у своєму існуванні. Пошук сенсу життя є значущим для майже кожної особистості.

Питанням сенсу життя цікавилися більшість мислителів як у минулому (С. Франк, А. Баумейстер, Н. Ніцше, І. Кант, М. Гайдегер, Ж. Гронден та ін.), так і в сучасний період [26, с. 5]. Згідно з великою частиною психологічних теорій: З. Фрейда, К. Юнга, В. Франкла, Дж. Б'юдженталь, Ф. Фенікса, С. Мадді та ін., сенс життя включає в себе розвиток особистості, задоволення потреб, пошук власної місії та взаємодію зі світом. Деякі представники гуманістичної психології, такі як А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Ш. Бюлер, Р. Мей, С. Джуард, підкреслюють важливість самореалізації та осмислення власних цінностей, тоді як інші (наприклад, існуючі стосунки) вбачають сенс життя у взаємодії з іншими людьми та соціальним оточенням [27, с. 5]. Загалом

психологічне розуміння сенсу життя людини визначається комплексним спектром факторів, і цей процес є індивідуальним для кожної людини.

Психологічна література сенс життя визначає феноменом, який сприяє забезпеченню нормального і продуктивного життя людини, за умови втрати якого можуть настати трагічні наслідки. Віднайдення сенсу життя В. Франклом розглядається покликанням, а не пізнанням. Він вважав це явищем, доступним для будь-якої людини, на яке не впливає стать, вік, інтелект, освіта, характер, середовище, релігійність або віросповідання [44, с. 99]

Психотерапевт Дж. Б'юдженталь висловив думку про власноручне конструювання людиною смислів (meanings) подій, які супроводжують її вповодж життя, виходячи з того, ким вона є і як відбувається включення до її системи життєдіяльності об'єктів навколишньої дійсності [38, с. 218].

Маємо за доцільне навести визначення сенсу життя науковцем С. Мадді, який вбачає сенс життя людини вродженою її потребою, а також виділяє ряд загальних груп потреб людини: фізіологічні, соціальні і психологічні [40, с. 138].

Слід зазначити, що популярності у психології поняття сенсу життя набуло завдяки німецькій психологині Ш. Бюлер, яка виділила його етапи, спираючись на позиції, що чинником розгортання життєвого шляху є природне прагнення людини до «самоздійснення, обумовленого життєвими цілями та особистими цінностями». Дослідниця також виділила три лінії життєвого шляху: об'єктивну логіку життя, зміну переживань цих подій і результати діяльності людини [10, с. 73].

Натомість Г. Олпорт вважав, що людина відповідальна за планування перебігу свого життя, і в неї завжди є хоч мінімальна можливість для зростання. Особистісне дозрівання людини є безперервним процесом, що триває все життя, протягом якого у людини, яка проєктує себе в майбутнє завдяки планам, відбувається продуктивне зростання і зміни. Внаслідок такого життєвого шляху людина стає зрілою особистістю, яка має широкі межі «Я» та цілісну життєву філософію: систему цінностей з головною метою, що робить життя значимим і

є об'єднуючою основою життя; реалістичне сприйняття, досвід і домагання; здатна на довірчі стосунки, самоприйняття; до самопізнання та почуття гумору [10, с. 190].

Нам імпонує думка, висловлена Я. Чаплак та Г. Чуйко, які акцентують увагу на вкоріненні сенсу життя в надіндивідуальних, надособистісних цінностях, що є вищими за особисті інтереси та потреби індивіда [35, с. 100-111].

Найбільш прийнятним, на нашу думку, є визначення сенсу життя, висловлене В. Франклом, котрий робить акцент на трьох групах цінностей, які становлять три шляхи формування людиною свого життя осмисленим. Це такі цінності:

- цінності творчості (реалізація даних цінностей відбувається під час продуктивної творчої діяльності);
- цінності переживання (реалізація даних цінностей відбувається під час переживань, їх проявами є чутливість, сенситивність людини до навколишнього світу);
- цінності відношення (реалізація даних цінностей відбувається шляхом висловленої позиції, зайнятої людиною щодо долі; дана група цінностей сформовані особливим ставленням людей щодо чинників обмеження їхнього життя, адже внаслідок реакції, яку людина виказує на обмеження, відкриваються нові цінності (вищі) [43, с. 106].

Вважаємо, що саме цінності впливають на формування сенсу життя людини. Вибір цінностей у молодому віці є орієнтиром вибору життєвого шляху. Доречно буде зауважити, що М. Рокич, створюючи концепцію ціннісних орієнтацій, розуміє цінності сильною вірою в те, що її дії є корисними, тому людина переконана у потенційно особистісному і суспільному значенні її кінцевої мети або способу поведінки, завдяки якому вона задовольняє потреби [18, с. 540-574]. Автором виділено термінальні та інструментальні цінності, серед яких термінальні вважаються найважливішими,

оскільки вони становлять розуміння основних цілей людини та є відображенням життєвої перспективи [9, с. 702-711].

А. Дмитренко, аналізуючи наукові підходи до визначення поняття сенсу життя, робить висновок, що підсумком життєвого шляху, кінцевою метою і реалізацією сенсу, стає самоздійснення особистості, яке означає, що цінності та цілі, до яких прагнула людина, усвідомлено чи ні, отримали адекватну реалізацію. Причому «повнота і ступінь самоздійснення залежить від здатності людини ставити такі цілі, які найбільш адекватні її внутрішній суті» [10, с. 74].

В. Панок, Г. Рудь зазначають, що життєвий шлях особистості не можна розглядати тільки як біологічне дозрівання й розвиток, з іншої сторони – це не тільки соціально-історичний процес, процес соціалізації особистості. Це унікальна, своєрідна драма буття особистості, кожен акт якої – результат зіткнення безлічі індивідуально неповторних характерів і життєвих обставин, соціальних і природних умов існування [20, с. 10].

Як вказує О. Легун, сучасною психологічною літературою сенс життя визначено феноменом, який сприяє забезпеченню нормального і продуктивного життя людини, наслідки втрати якого можуть бути трагічними [15, с. 217]. Вітчизняний науковець М. Савчин продуктивність життєвого шляху вбачає у саморозвитку, творенні себе, проте, вибір іншого його напрямку може призвести до саморуйнування й стагнації. Цінності та ідеали впливають на пошук людиною свого буття [26, с. 311-313].

Загалом сенс життя можна представити процесом, спрямованим на повну інтеграцію і координацію мотиваційної сфери особистості, в основі якої у якій де функціональну основу виконує смислова сфера, що є сукупність смислових утворень і зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах. Отже, пошук сенсу життя - одна з найважливіших функцій самосвідомості особистості.

Сенс життя загалом визначає спрямованість життя, а також усі його прояви. Маємо роз'яснити сутність спрямованості, яка виступає основним компонентом структури особистості. Вона виступає складним процесом, у ході

якого формуються мотиви, цілі, уподобання, переконання та цінності, що визначають поведінку людини [25, с. 145]. Вона є відображенням внутрішнього світу людини та визначає те, які речі важливі для неї в житті. Тобто спрямованість виступає системою, до якої входять стійкі мотиви, домінуючі потреби, інтереси, схильність, переконання, світогляд, які визначають поведінку особистості в мінливих зовнішніх умовах. Спрямованість шляхом позитивної домінуючої мотивації сприяє поліпшенню психічного стану, активізації його пізнавальних процесів і трудових дій [3, с. 199].

Проблема сенсу життя є не лише філософською, а й психологічною проблемою, точніше, вона знаходиться на перетині цих наук. У філософії розглядається сенс життя, його сутність та значення для людства. Тоді як у психологічному вимірі – досліджується вплив сенсу життя або його відсутності на особистість [1, с. 88]. Так, за висловленням М. Гурика, сенс життя полягає в тому, що людина є іграшкою в руках незалежних від неї сил (суспільства, долі, природи) [8, с. 126].

Отож, аналізуючи проблему сенсу життя можна виділити основні підходи до трактування даного поняття, характерні саме для українського суспільства:

- сенс життя визначається духовними основами буття;
- вбачається у самовдосконаленні;
- полягає у служінні вищим моральним цінностям, людям;
- полягає у задоволенні матеріальних і духовних потреб;
- сенс вносить в життя сама людина своєю власною діяльністю [6, с. 353].

Активна вольова людина здатна перебороти навіть несприятливий для неї збіг обставин, слабка ж навіть у відносно пристойних умовах знаходить підстави для нарікань на долю. Можемо помітити, якщо людина егоїстично налаштована лише на задоволення власних інтересів, не призводить особистість до щастя. Сенс життя не поєднується з егоїстичними, індивідуалістичними намірами, з відстороненням від себе зобов'язань стосовно світу, до інших людей. На підтвердження цього маємо навести думку Л. Попіль, яка

висловлюється з приводу утворення провалля та втрати сенсу життя, якщо людину цікавить лише власна персона [21, с. 205].

Спробуємо визначити складові елементи сенсу сучасного життя молоді. Незважаючи на те, що сенс життя є філософським поняттям, кожна людина його сутність розглядає з точки зору власних переконань. Дехто з молодих людей вважає, що сенс життя полягає у досягненні щастя та задоволення. На думку інших - важливою складовою є пошук своєї мети або призначення.

У підсумку, маємо зазначити, що саме сенс життя потребує осмислення вже сьогодні. І.Ялом, який надає численні свідчення, котрі показують, що серйозне, глибоке усвідомлення перспективи смерті якісно змінює людське життя, робить його більш повним, глибоким, емоційно насиченим, відповідальним. І проживаючи такі зміни, люди насправді знаходять відповідь про сенс буття, тому стають щасливішими, а отже після смерті як нагороду отримують безсмертя [45, с. 144].

Отже, ми розкрили психологічне розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості. Проаналізували наукові підходи до визначення сенсу життя. Визначили цінності як основоположний аспект формування сенсу життя людини, що слугує основою для подальшого проведення емпіричного дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни.

1.3. Війна як період екзистенційного виклику в житті молоді людини

Останнім часом життя молоді в умовах воєнного стану ускладнюється економічним, політичним та соціальним аспектами, тому зростає кількість молодих людей, для яких війна стала періодом екзистенційного виклику. Більшістю дослідників обмежено зрілу юність періодом від 18 до 20 років [31, с. 115]. Такими є підлітки та особи юнацького віку. Саме у цей період життя у людини формується самостійність й відповідальність за свої вчинки, що відзначається здатністю до прийняття «смыслжиттєвих» рішень, закріпленням

світоглядних орієнтацій, побудовою стійкого «образу світу», визначенням перспектив і цілей життя тощо.

Спираючись на вітчизняну вікову періодизацію психічного розвитку людини, запропоновану О. Сергєєнковою, відзначимо, що юнацький період – від 15 до 21 року, причому фаза ранньої юності - це період від 15 до 18 років, а фаза власне юності – від 18 до 21 року [4]. Незважаючи на те, що обидві вищезгадані вікові категорії належать до періоду юнацтва, кожна має свої особливості.

Слід зауважити, що період ранньої юності (15-18 років) припадає на роки навчання у середній школі. Особи раннього юнацького віку є старшими школярами. Центральне місце у психічному розвитку осіб раннього юнацького віку є орієнтація на майбутнє, тобто визначення життєвої перспективи, що обумовлено потребою зайняття внутрішньої позиції дорослого, розуміння себе як члена суспільства, визначення свого призначення в житті [30, с. 198-201]. Проте, у цей період молодь є ще залежною від думки батьків та вчителів.

Натомість особи юнацького віку (18-20 років) вже закінчили школу, деякі з них навчаються на початкових курсах у вищих освітніх закладах, а дехто починає трудову діяльність. У цей період особи швидше дорослішають, вони мають інші погляди на життя, мають більше можливості пробувати щось нове, помилятися та виправляти свої помилки, завдяки чому змінюються смисложиттєві орієнтири та цінності, а отже, формується інший сенс життя.

Аналізуючи війну як період екзистенційного виклику в житті молодої людини, доцільно розкрити сутність поняття «екзистенційний». Слово «екзистенція» походить з латинської і означає: існування, життя, буття. Це слово надихає нас запитувати себе: «хто ми є і яка наша мета перед різноманітними викликами?» [22].

Характеристики екзистенційної кризи відрізняються серед психологів. Так, В. Франкл, встановив, що це період тривоги та конфлікту стосовно мети та значення життя [44, с. 107]. Р. Мей акцентує увагу на екзистенційній кризі як питанні самоідентифікації та того, ким людина хоче бути [41, с. 270].

Представник екзистенційної психології Дж. Б'юдженталь вважає, що її поява пов'язана з почуттями відповідальності [38, с.208]. Екзистенційний конфлікт психолог М. Ендрюс розглядає у контексті духовності, оскільки багато людей знаходять значення у духовній практиці [36, с. 104-109].

Вчена К. Сачко зазначає, що екзистенційна криза, зазвичай, виникає після певної значної події або зміни в житті людини - ця проблема є особливо актуальною під час війни, та буде актуальною після закінчення бойових дій. Виникнення екзистенційної кризи в особистості може відбуватися у випадку особистісної нестабільності, втрати контролю над ситуацією, підвищенням тривоги і страху, невизначеності та незрозумілого майбутнього. З такими проблемами можуть стикатися молоді люди нині Україні [28, с. 30-36].

Війна, як період екзистенційного виклику в житті молодої людини, є складним аспектом. Участь у війні може вплинути на всі сфери життя молодої людини, включаючи їх фізичне і психологічне здоров'я, соціальні відносини та загальну свідомість про себе. Для багатьох молодих людей воєнний конфлікт може стати випробуванням їх моральних цінностей, віри і життєвих принципів.

Маємо погодитися із С. Мащакком у тому, що у період війни життя значної частини українців позбавлена сенсу, а емоційні та психічні розлади, тривожність, розчарування, страх, депресія, безсилля позбавляють можливості адекватно оцінювати реальність та особистісний потенціал. Зовнішні життєві реалії війни безумовно мають вплив на те, чи щасливими почувають себе українці у цій складній ситуації. Проте, справжні мотиви поведінки, діяльності та інших видів активності особистості можуть бути глибоко замаскованими у внутрішньому світі [17, с. 5-9].

Війна може руйнувати сенс життя молодої людини, оскільки вона супроводжується страхом, руйнуваннями та втратою сім'ї та близьких. Молоді люди можуть втратити мрії та можливості через військові конфлікти, що може призвести до почуття безнадійності та депресії.

Сучасні науковці О. Зазимко, О. Шиловська, досліджуючи динаміку життєвих завдань у період війни, вказують на те, що війна значно впливає на

життя людей, змінюючи їхні цінності, пріоритети та життєві завдання. У таких умовах життєві цілі та завдання зазнають динамічних змін, що залежать від етапів військового конфлікту, психологічного стану людини, зовнішніх обставин тощо [].

На початку війни люди часто перебувають у стані шоку [13]. Цей період характеризується підвищеною тривожністю, страхом за життя та невизначеністю щодо майбутнього. У такій ситуації життєві завдання зосереджуються на базових потребах, таких як виживання, забезпечення безпеки родини, пошук притулку та забезпечення найнеобхіднішого. Люди намагаються зрозуміти нову реальність і прийняти рішення, які дозволять їм адаптуватися до умов війни.

З часом, коли війна триває, люди починають адаптуватися до складних нових умов. Відбувається переоцінка життєвих пріоритетів: на перший план виходять питання стабільності, забезпечення довгострокової безпеки, підтримка соціальних зв'язків, психологічного й психічного здоров'я тощо [13]. Водночас науковиці Ю. Примак і М. Дроздова звертають увагу на те, що молодь в умовах війни якнайкраще екзистенційно сповнюється завдяки ресурсу самопідтримувального стилю гумору. Зосібна аналізуючи роль різних стилів гумору в екзистенційній сповненості молоді, психологині відзначають найнебезпечніший вплив у цьому процесі аутопринизливого стилю гумору [23].

Ось деякі сформульовані нами можливі екзистенційні виклики війни для молоді:

1. Психологічні та емоційні наслідки. Під час війни емоційне напруження та стреси можуть викликати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію та інші серйозні психологічні проблеми, що можуть вплинути на молоду людину. Наявність вказаних проблем сприяє втраті життєвих цілей та сенсу життя.

2. Руїнування майбутнього. Війна може позбавити юнацтво можливості отримати освіту та розвиватися, що загрожує їхньому майбутньому, адже припинення освіти, кар'єрних перспектив та інших можливостей можуть

негативно впливати на життя молоді людини на довгий термін. Це означає відсутність можливості самореалізуватися.

3. Розрив з родиною та близькими. Для багатьох з молоді, війна стала причиною втрати стабільності у житті. Це може включати втрату родичів, друзів, руйнування домівок та інші негативні наслідки війни, що можуть викликати почуття безнадії, розчарування та прагнення забути про травмівні події. Відокремлення молоді людини від її родини та близьких може викликати почуття відчуження та самотності. Людина не може бути самотньою, цей чинник також може призвести до втрати сенсу життя.

Як бачимо, війна є випробуванням для усіх жителів нашої країни. Особливо вона негативно впливає на молоде покоління – дітей та молодь. Серед екзистенційних викликів, які формує війна для молоді, слід назвати втрату життя, психологічні та емоційні наслідки, руйнування майбутнього, розрив з родиною та близькими, порушення етичних цінностей. Таким чином, ми охарактеризували війну як період екзистенційного виклику в житті молоді людини. Визначили екзистенційні виклики для молоді у період війни.

Висновки до першого розділу

У розділі розкрито зміст, структур та функції соціальних уявлень як психологічного феномена, а зміст поняття «соціальні уявлення» полягає у визначенні соціальних уявлень властивостями повсякденного практичного мислення, спрямованими на освоєння й осмислення соціального, матеріального й ідеального оточення. Структура соціальних уявлень: інформація; поле уявлення; настанова. Основні функції соціальних уявлень: когнітивна функція інтеграції нового; функції орієнтування поведінки і соціальних ставлень; функція інтерпретації соціальної дійсності.

Психологічне розуміння сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості полягає в тому, що кожна людина має внутрішню потребу знайти значення і ціль у своєму існуванні. СENS життя можна представити як процес, спрямований на повну інтеграцію і координацію

мотиваційної сфери особистості, де функціональну основу виконує смислова сфера, що є сукупність смислових утворень і зв'язків між ними, що забезпечує смислове регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах. Основні підходи до трактування проблеми сенсу життя, характерні саме для українського суспільства: сенс життя визначається духовними основами буття; вбачається у самовдосконаленні; полягає у служінні вищим моральним цінностям, людям; полягає у задоволенні матеріальних і духовних потреб; сенс набувається самою людиною своєю власною діяльністю.

Війна, як період екзистенційного виклику в житті молоді людини, є складним аспектом. Війна може вплинути на всі сфери життя молоді людини, включаючи їх фізичне і психологічне здоров'я, соціальні відносини та загальну свідомість про себе. Війна може руйнувати сенс життя молоді, оскільки вона принесе страх, руйнування та втрату сім'ї та близьких. Молоді люди можуть втратити мрії та можливості через військові конфлікти, що може призвести до почуття безнадійності та депресії. Екзистенційні виклики війни для молоді: психологічні та емоційні наслідки; руйнування майбутнього; розрив з родиною та близькими.

Констатовано значущість цінностей у формуванні соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни. Обґрунтовано сутність сенсу життя та екзистенційних викликів у період війни, що стало основою для проведення емпіричного дослідження особливостей уявлень молоді про сенс життя в період війни.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО СЕНС ЖИТТЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ

2.1. Характеристика вибірки та методів емпіричного дослідження

Життя у період війни стало викликом для кожної людини. Відбувається руйнування звичного світу, поява страхів, невпевненості, втрати відчуття сенсу. Особливо гостро на проблему пошуку сенсу життя реагує молодь, адже невизначеність відчувається в усіх сферах життєдіяльності. Тому виникла потреба дослідження особливостей змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну.

Респондентами виступила молодь юнацького віку: учнівська молодь віком 16-17 років Чернігівської гімназії № 29 (30 осіб: 15 осіб жіночої статі та 15 осіб чоловічої статі) та студенти II курсу факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка» віком 18-19 років (30 осіб: 15 осіб жіночої статі та 15 осіб чоловічої статі). Критеріями визначення особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в умовах війни обрано смисложиттєві орієнтації та ціннісні орієнтації.

У ході підготовки до проведення дослідження, нами було здійснено ознайомлення респондентів із загальною інформацією щодо питання соціальних уявлень молоді про сенс життя.

Для дослідження особливостей змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну обрано такі методики:

1. Авторська анкета для дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни (Додаток А). Анкетне опитування – це один із різновидів збору інформації завдяки структурно організованого набору питань. Кожне з питань повинно бути логічно пов'язане з основним завданням дослідження. Респондентам було запропоновано відповісти на 14 запитань.

Питання авторської анкети стосувалися сенсу життя молоді, знань про сенс життя та важливість роздумів про нього. Перед розробкою анкети ми чітко сформулювали мету та завдання майбутнього дослідження. Намагалися знайти такі запитання, які відповідають рівню розвитку та життєвому досвіду опитуваних. Це 12 закритих запитань (наприклад, «Чи задумувались Ви про сенс життя?», «Чи розумієте Ви сутність поняття «сенс життя»?»), на які передбачено дати одну із запропонованих відповідей, та 2 відкриті запитання («У чому Ви вбачаєте сенс життя?» та «Що Ви цінуєте у житті?»), які передбачали отримання відповіді на питання щодо сенсу життя та цінностей, необхідних для життя.

Особливістю цільової категорії анкетування є незначна вікова різниця та спільні інтереси. Формулювання запитань – нейтральні, зрозумілі для респондентів, містять чіткі відповіді. Варіанти відповідей – «так», «ні», або необхідно написати свій варіант.

2. Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва (Додаток Б) [16]. Методика становить набір шкал (у кількості 20), кожна з яких містить твердження, закінчення яких має дві інтерпретації, що обумовлює варіативність у двох полюсах за оціночною шкалою, у межах якої можливі сім градацій переваги. До кожної зі шкал входять по 20 пунктів, у яких описано в першій особі певна дія, переживання або стан. Сумарний бал за тестовими твердженнями є арифметичною сумою чисельних значень, які обрані та зазначені випробуванним. Напрямок шкали - від 1, що відповідає відповіді «ніколи» до 7, що відповідає відповіді «постійно» або навпаки - чергується у випадковому порядку.

Завдяки Тесту СЖО можна оцінити «джерело» сенсу життя, який особистість може знайти або в майбутньому, що виступає ціллю життя, або в сьогоденні, що є процесом, або в минулому, що є результатом, або ж у всіх трьох площинах життя одночасно.

Смисложиттєві орієнтації молоді досліджували за показниками, які відповідають субшкалам:

- «Цілі в житті»: шкала є характеристикою цілеспрямованості, наявності або відсутності у житті респондента цілей на майбутнє, що формують осмисленість та спрямованість життя.

- «Процес життя або емоційна насиченість життя»: шкалою визначаються аспекти задоволеності людиною своїм життям у даний момент, сприйняття життя як процес, який наділений цікавим, емоційно насиченим і сповненим змісту. Зміст цієї шкали зосереджується на уявленнях про те, що єдиним сенсом життя є життя.

- «Результативність життя або задоволеність самореалізацією»: шкалою визначаються аспекти задоволеності людини частини життя, яку вона прожила, вимірюються оцінки продуктивності та осмисленості прожитої частини життя.

- «Локус контролю - Я»: за шкалою характеризуються уявлення про себе як про сильну особистість з наявною достатньою свободою і волею, щоб здійснити побудову свого життя у відповідності до встановлених цілей і уявлень про його сенс, визначається здатність контролю людиною подій власного життя.

- «Локус контролю - життя або керованість життя»: шкала є відображенням переконання людини у отриманні людиною права самостійного контролю свого життя та вільного прийняття рішень і втілення їх у життя.

За кожним з показників визначили рівні смисложиттєвих орієнтацій: високий, середній, низький

3. Для вивчення ціннісних орієнтацій молоді у своєму дослідженні ми використали методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Вона заснована на розподілі переліку цінностей. Це є переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути та інструментальних – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращими у будь-якій ситуації.

М. Рокич життєві цінності розділив на дві групи: термінальні та інструментальні. Ці групи відповідають пропорційно цінностям-цілям та цінностям-засобам. Ми запропонували респондентам два списки цінностей.

Кожен список складається з 18 цінностей. У списках кожній цінності присвоюється ранговий номер. Респондентам пропонували оцінити кожен цінність, в залежності від власного вподобання. Перелік термінальних та інструментальних цінностей подаємо у Додатку Б.

Використовуючи таксономічний аналіз, ми згрупували дані за подібними ознаками та провели обробку. Здійснивши розподіл цінностей учнями та студентами, з даного переліку ми визначили тих осіб, які об'єднали співпадіння цінностей. Найменшим числом співпадіння виявилось за 10 цінностями та розходженні в кількості одного балу. Згрупувавши результати розподілу, ми обчислили середнє арифметичне по кожній цінності із переліку. Щоб не виникало суперечностей в аналізі, ми перетворили ранги на бали, тобто щоб менший бал відповідав меншому значенню цінності.

Таким чином, вважаємо, що завдяки обраному комплексу психодіагностичних методик можна дослідити особливості змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну.

2.2. Опис та інтерпретація результатів дослідження особливостей уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну

Здійснивши діагностику молоді за допомогою проведеного анкетування та тестування за обраними методиками, ми отримали результати, які дозволяють визначити особливості соціальних уявлень, їхній зміст у молоді про сенс життя в період невизначеності через війну.

Провівши анкетне опитування респондентів у групах молоді жіночої статі та чоловічої статі віком 18-19 років, ми проаналізували, чи мають вони соціальні уявлення про сенс життя, який саме їхній зміст. Ми з'ясували, що у період війни молодь подорослішала у своїх судженнях, оскільки більшість опитаних розуміють сутність поняття «сенс життя» та задумувалися про нього.

Питання, що стосується сенсу життя, турбують більше студентську молодь (60% опитаних), аніж учнівську (40%). Така ж кількість опитаних серед учнівської та студентської молоді вважають питання важливості сенсу життя

актуальним для сьогодення. Учнівська молодь сенс життя вбачає у отриманні освіти, матеріальному забезпеченні, дружбі, тоді як студентська молодь – у мирному і безпечному житті.

Відповідаючи на питання «Що Ви цінуєте у житті?», студентська молодь цінним для себе визнали здоров'я (55% чоловічої та 65% жіночої статі), життя (70% чоловічої та 75% жіночої статі), перспективній роботі (78% чоловічої та 60% жіночої статі), любов (45% чоловічої та 86% жіночої статі); мирне і безпечне небо цінують 85% осіб чоловічої статі та 95% осіб жіночої статі; перевагу цінності свободи віддали 65% чоловічої статі та 45% жіночої.

Серед учнівської молоді респонденти висловили цінність таких аспектів: життя близьких і рідних (44% осіб чоловічої та 56% жіночої статі); мирне небо і безпечне життя (67% чоловічої статі і 85% жіночої); дружбу (35% чоловічої статі та 45% жіночої).

Також слід зазначити, що питання сенсу життя обговорюється близькими та знайомими, проте частіше серед однолітків. Таку думку висловили 46% чоловічої та 50% жіночої статі серед респондентів учнівської молоді та 56% чоловічої статі і 66% жіночої статі студентської молоді.

Інформацію про сенс життя учнівська молодь бере від друзів (45% осіб чоловічої статі та 48% жіночої); батьків (30% осіб чоловічої статі та 35% жіночої), а студентська молодь - також і з Інтернету (54% чоловічої статі та 50% жіночої).

Ми бачимо, що сучасна молодь не вважає вплив релігії на сенс життя, оскільки є атеїстами. Про таке підтвердили опитані представники студентської молоді (66% чоловічої та 60% жіночої статі) та учнівської молоді (70% чоловічої статі та 65% жіночої).

Маємо додати, що учнівська молодь висловила потребу у проведенні більшої кількості роботи у напрямку обговорення чинників впливу на життєві цінності та сенс життя (65% осіб чоловічої статі та 75% жіночої). Тоді як серед опитаних представників студентської молоді – необхідність проведення бесід на тему сенсу життя підтримують 60% осіб чоловічої статі та 70% жіночої. Це

може свідчити про ефективну роботу у даному напрямку вищим навчальним закладом у порівнянні із загальноосвітнім.

На питання «Чи ведеться у Вашому навчальному закладі робота з молоддю про сенс життя?» та «Чи ведеться у Вашому навчальному закладі робота з молоддю про життєві цінності?» стверджувальну відповідь надали 40% осіб жіночої статі та 20% чоловічої серед опитаних респондентів студентської молоді, а також 20% осіб чоловічої статі та 15 осіб жіночої серед учнівської молоді.

Аналізуючи результати дослідження за методикою СЖО, ми визначили рівень осмисленості життя учні та студентів за показниками цілей життя, процесу життя, результативністю життя, локусом контролю – «Я», локусом контролю – життя. Обробку результатів методики здійснювали підсумовуванням числових отриманих значень за 20 шкалами та переведенням загального балу до стандартних значень. Результати дослідження молоді за методикою СЖО представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати за показниками Тесту СЖО

Показник	Учнівська молодь			Студентська молодь		
	В	С	Н	В	С	Н
Цілі в житті	18%	54%	28%	25%	58%	17%
Процес життя	17%	48%	35%	21%	52%	27%
Результативність життя	20%	50%	30%	23%	50%	27%
Локус контролю - Я	24%	51%	25%	26%	52%	22%
Локус контролю - життя	20%	50%	30%	29%	53%	18%
Середній показник	19,8%	50,6%	29,6%	24,8%	53%	22,2%

Аналізуючи результати, вказані у таблиці, маємо надати роз'яснення за кожним з показників, які відповідають шкалам тесту. За показником цілей у житті (їх наявності чи відсутності) бачимо, що більшість студентської молоді має вищий рівень (13% осіб чоловічої статі та 12% осіб жіночої) у порівнянні з

учнівською молоддю (10% чоловічої статі та 8% жіночої). Це може вказувати на те, що студентська молодь мають здатність ставити цілі у житті, тоді представники учнівської молоді саме починають обирати свій життєвий шлях, мають багато сумнівів. Адже війна впливає на те, який вибір зробити, наприклад, обираючи навчання у закладах вищої освіти за кордоном, чи в Україні. Головним чинником у даному питанні є бажання отримання безпечного життя.

Також більша кількість представників студентської молоді (58% (26% чоловічої статі та 32% жіночої статі)) має середній рівень сформованості життєвих цілей. Низький рівень сформованості життєвих цілей серед опитаної студентської молоді 17% (10% осіб чоловічої статі та 7% жіночої), тоді низький рівень серед опитаних осіб учнівської молоді мають 28% (16% осіб чоловічої статі та 12% осіб жіночої статі). Низький рівень сформованості життєвих цілей може свідчити про відсутність життєвих цілей та чіткого уявлення про майбутнє. Тому можемо відмітити, що студентська молодь навчилася ставити цілі та спрямовувати свою діяльність для їх досягнення.

За показником процесу життя отримали такі результати: високий рівень, який вказує на цілеспрямованість, мають 21% студентів та 17% учнів. Середній рівень також має більша кількість опитаних студентів (52%), ніж кількість опитаних учнів (48%). Середній рівень вказує на те, що опитані загалом задоволені життям та його наповненістю. Це вказує на те, що представники високого та середнього рівня мають відчуття про наявність у них сенсу життя. Низький рівень свідчить про незадоволеність поточними процесами, які відбуваються у житті та незадоволеність життям загалом. Таких осіб серед опитаних студентів менша кількість (27%), ніж серед опитаних учнів (35%).

За показником результативності життя маємо такі результати: високий рівень вказує на повну задоволеність життям та його ефективністю. Таких осіб серед студентів більше (23%), ніж серед учнів (20%). Середній рівень результативності життя має однакова кількість опитаних учнів та студентів (50%). Це може свідчити про позитивне оцінювання респондентами свого

життя, його продуктивності та сенсу. Низький рівень результативності життя мають 27% опитаних студентів та 30% опитаних учнів. Такі особистості не задоволені тією частиною життя, яке вони прожили, не займаються самореалізацією, або не потребують її. У період війни молодь не може повною мірою задовольнити свої потреби, бажання, домагання. Це пов'язано із обмеженнями внаслідок воєнного стану – комендантського часу, можливості вільного пересування по країні та за її межі. Слід зазначити, що як високий рівень задоволеності життям, так і низький рівень можуть свідчити про песимізм, а також підсвідому постановку життя «на паузу», тобто почати мріяти, ставити цілі та їх досягати після закінчення війни.

Наступний показник, який маємо прокоментувати за отриманими результатами - «Локус контролю – Я», за яким визначається, наскільки респонденти відчують себе господарями життя. Високий рівень за даним показником мають 26% опитаних студентів та 24% опитаних учнів, що свідчить про наявність у даних осіб відповідності уявленням про власну особистість як сильну, з достатньою свободою вибору для побудови власного життя та постановки цілей. Середній рівень виявлено у 52% студентів та 51% учнів. Низький рівень бачимо у 22% студентів та 25% учнів. Наявність низького рівня вказує на втрату надії цих молодих людей на здатність контролю подій у своєму житті. Цей стан притаманний багатьом людям у період війни.

За останнім показником, який отримано у результаті тестування молоді за методикою СЖО, можемо вказати на такі: високий рівень мають 29% студентів та 20% учнів. Така розбіжність у результатах опитування може свідчити про те, що учні залежать у повній мірі від батьківської опіки, вони не можуть контролювати своє життя, оскільки це здійснюють їх батьки через хвилювання, опіку та бажання зберегти життя своїй дитині. Середній рівень мають 53% студентів та 50% учнів. Низький рівень мають 18% опитаних студентів та 30% опитаних учнів. Маємо сказати, що особи з низьким рівнем даного показника можуть бути переконаними у неможливості свідомого контролю людиною

життя через ілюзорність свободи вибору, тому планувати майбутнє та уявляти його немає сенсу.

Порівняльні результати за методикою СЖО, які визначають загальний показник, зобразимо на Рис. 2.1:

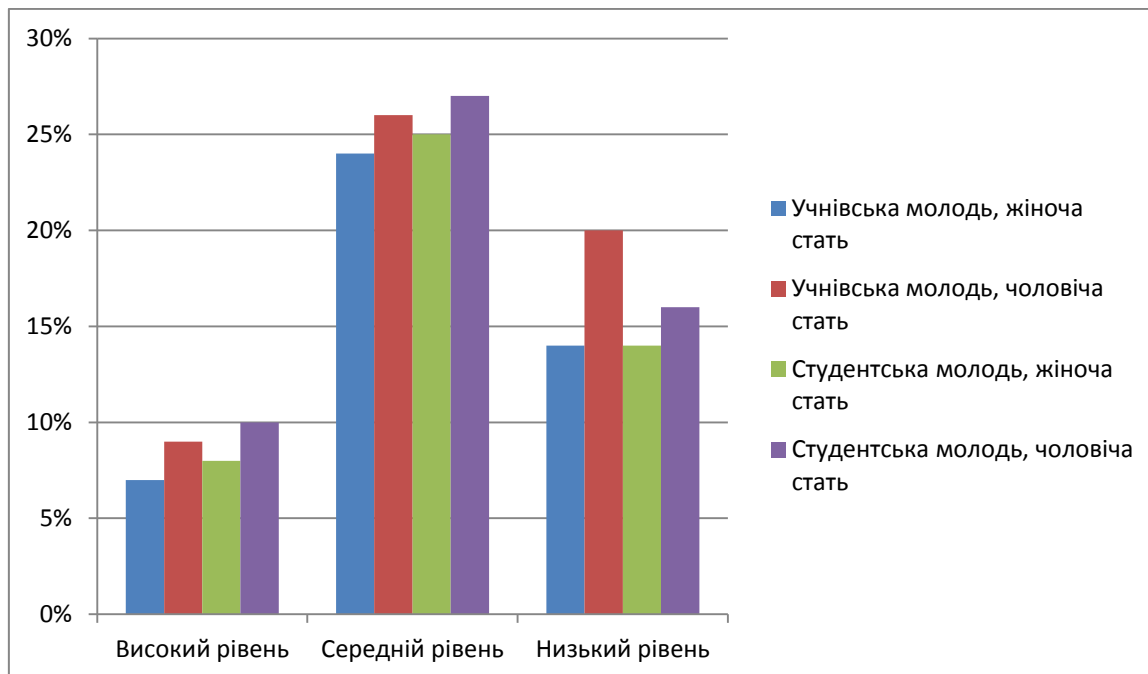


Рис. 2.1. Результати за загальним показником тесту СЖО

За результатом дослідження за методикою СЖО, можемо констатувати: високий рівень смисложиттєвих домагань мають 16% учнівської молоді (9% осіб чоловічої статі та 7% жіночої) та 18% студентської молоді (10% чоловічої статі та 8% жіночої). Середній рівень виявлено у 50% учнівської молоді (26% чоловічої статі та 24% жіночої) та 52% студентської молоді (27% чоловічої статі та 25% жіночої). Низький рівень мають 34% учнівської молоді (20% чоловічої статі та 14% жіночої) та 30% студентської молоді (16% чоловічої статі та 14% жіночої) відповідно.

Порівнюючи результати тестування за методикою СЖО двох груп респондентів, можемо зробити такі висновки: студентська молодь може ставити перед собою цілі та намагатися самотійно їх досягнути, контролюючи своє життя, адже відчують себе самотійними у прийнятті рішень, вчиненні дій та оцінюванні результатів своєї діяльності. Припускаємо, що у студентської

молоді відбувається зміна у формуванні сенсу життя, вони мають інші орієнтири, починають конкретизувати життєві цілі та оцінювати перспективи їх досягнення. У обох вибірках помітною є більша здатність осіб чоловічої статі до постановки цілей у порівнянні з особами жіночої статі.

Наступним етапом дослідження було проведення опитування молоді за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Відповідно одержаних результатів, ми структурували життєві цінності, які мають місце в формуванні характеру та світогляду молоді. Склавши ціннісно-орієнтаційний опис суб'єктів дослідження, ми зазначили, що головними життєвими цінностями у молоді є наявність вірних друзів. Учні сенс життя вбачають у отриманні освіти, матеріальному забезпеченні, дружбі. Студенти цінним для себе визнали здоров'я, життя, перспективній роботі, любові.

Проаналізувавши термінальні цінності, які на даний період часу є актуальними для учнів, ми визначили, що на другому місці цінними для них є матеріальне забезпечення та важливість продуктивності життя. Як бачимо, розваги студентів межують із щастям інших та щасливим сімейним життям. А такі цінності як життєва мудрість та краса природи і мистецтва займають останнє місце рейтингу, що свідчить про більш прагматичні погляди респондентів на життя.

За допомогою таблиці, яка знаходиться у додатку Б, ми розглянули та оцінили інструментальні цінності, які є актуальними для молодих людей – учасників емпіричного дослідження. Опитування респондентів у межах емпіричного дослідження проводилося онлайн.

Серед інструментальних цінностей перші місця займають цінності в студентської молоді: незалежність, життєрадісність, сміливість у відстоюванні своєї думки, високі запити, ефективність у справах. Наступними у рейтингу ідуть освіта, самоконтроль та широта поглядів. Відповідальність знаходиться вже під середньою межею, а найнижчий результат мають такі якості як вихованість та непримиренність до недоліків.

Зважаючи на те, які цінності були обрані респондентами обох вікових категорій найчастіше, що означає їх важливість та пріоритетність, ми виокремили їх у окрему таблицю та порівняли цінності учнівською та студентською молоддю (див. Рис. 2.2).

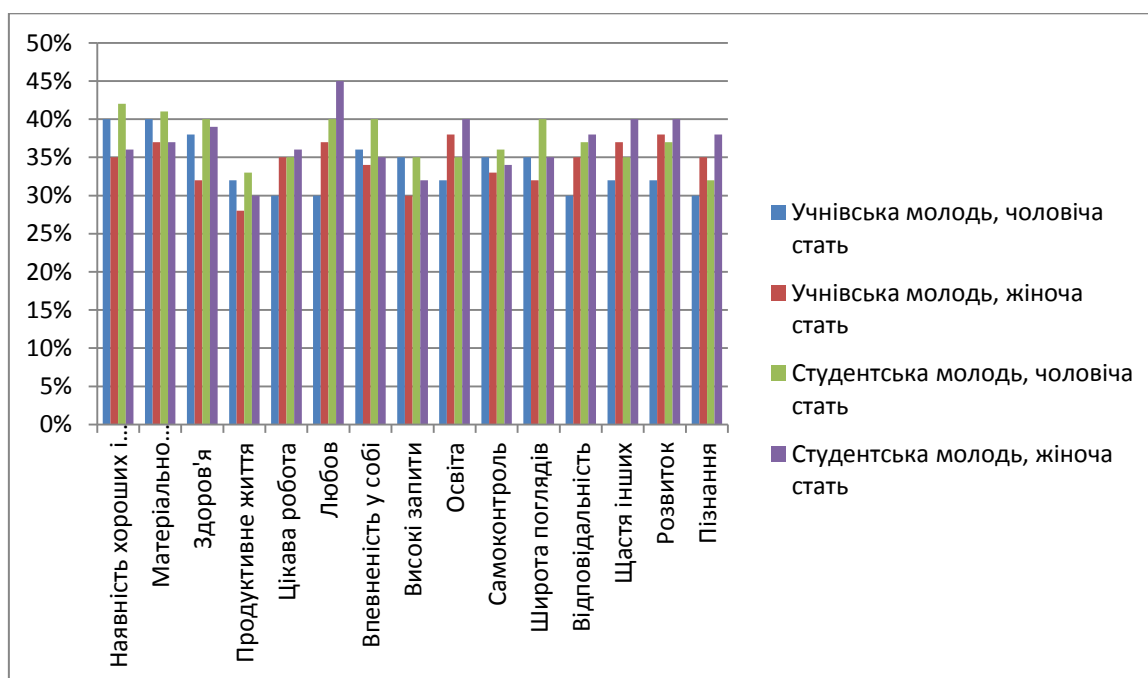


Рис. 2.2. Найпопулярніші цінності молоді за методикою М. Рокича

Вивчаючи результати дослідження за методикою М. Рокича, можемо виділити найбільш значущі цінності серед опитаної молоді та порівняти їх. Можемо помітити, що вказані цінності дублюються із цінностями, які вказали респонденти у анкетному опитуванні, відповідаючи на питання «Що Ви цінуєте у житті?». Також бачимо, що більша кількість студентів вказала на важливість для них перелічених цінностей. Слід звернути увагу на цінність любові, здоров'я, відповідальності та широту поглядів, показники за якими у студентів значно вищі, ніж в учнів. Приблизно на однаковому рівні значущою для учнів та студентів є цінність матеріально забезпеченого життя. Це означає, що сенс життя молодь бачить у реалізації своєї діяльності задля економічної незалежності, фінансової стабільності, адже цей аспект є немало важливим для життя та досягнення інших цілей в період невизначеності.

Під час емпіричного дослідження за методикою М. Рокича ми виявили в молоді чоловічої статі такі особливості змісту соціальних уявлень про сенс життя в період війни, які полягають у: досягненні матеріально забезпеченого життя (40% учнівської та 41% студентської); розвитку кар'єри (30% учнівської та 35% студентської); наявності хороших і вірних друзів (40% учнівської та 42% студентської молоді); впевненість у собі (36% учнівської та 40% студентської молоді).

Серед опитаних осіб жіночої статі полягають у: допомозі іншим (35% учнівської та 36% студентської молоді); віднайденні справжнього кохання (37% учнівської та 45% студентської молоді); наявності здоров'я свого та близьких (39% учнівської молоді та 39% студентської); отриманні можливості для подальшого розвитку задля досягнення якнайбільшого успіху (38% учнівської та 40% студентської молоді). Цінність здоров'я свого та близьких є важливою цінністю для молоді, оскільки в умовах невизначеності під час війни це питання є найактуальнішим для кожного.

За результатами дослідження можемо зробити висновок, що цінності формують соціальні уявлення молоді про сенс життя, оскільки сприяють побудові життєвих цілей, а отже, у молоді є мета їх досягнути. Зміст соціальних уявлень молоді про сенс життя полягає у наявності здоров'я, щастя інших, любові та розвитку, отриманні освіти та кар'єрному зростанні, економічному забезпеченні та продуктивному житті. Виявлено, що молодь чоловічої статі більш конкретніше уявляє та розуміє сенс свого життя у порівнянні із молоддю жіночої статі. Також можемо відзначити, що у процесі дорослішання змінюється розуміння сенсу життя, оскільки змінюються цінності та життєві цілі. Виявлено потребу у корегуванні соціальних уявлень молоді про сенс життя.

2.3. Психологічні рекомендації з корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя

У період війни життя молоді ускладнене проблемами економічного, соціального, психологічного характеру, що негативно впливає на формування місту уявлень про сенс життя. З огляду на актуальність проблеми, робота у напрямку корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя повинна проводитися комплексно: викладачами, соціальними педагогами та психологами у освітньому закладі та батьками.

Спираючись на власний соціальний досвід, можемо надати деякі психологічні рекомендації викладачам щодо коригування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя:

1. Сприяти саморефлексії: допомагати молоді дослідити власні цінності, переконання та цілі, щоб глибше зрозуміти, що надає сенсу їхньому життю.

2. Виховувати почуття мети: заохочувати молодих людей ставити змістовні цілі та займатися діяльністю, яка відповідає їхнім цінностям та захопленням.

3. Виховувати стійкість: навчати учнів та студентів навичкам подолання труднощів, щоб допомогти їм долати труднощі та невдачі, оскільки стійкість є вирішальною для пошуку сенсу в житті.

4. Навчати зміцненню зв'язків: підкреслювати важливість побудови міцних стосунків з іншими, оскільки соціальні зв'язки можуть забезпечити відчуття приналежності та мети.

5. Виховувати вдячність: молодь практикувати вдячність за позитивні аспекти свого життя, оскільки це може змінити їхню увагу на те, що є значущим та повноцінним.

Загалом важливо підтримувати молодь у вивченні власних переконань та цінностей, розвитку екзистенційного інтелекту, сприянні зв'язкам з іншими та розвитку стійкості перед обличчям викликів, щоб знайти сенс у житті. Адже від позиції, яку обирає молодь під час постановки життєвих цілей, залежить здоров'я, щастя і добробут не лише молоді особистості, а й рідних та близьких.

Батькам можна запропонувати такі рекомендації щодо корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя. Передусім, батьки мають надавати власний приклад позитивного ставлення до життя і показувати цінність різноманітності й можливості розвитку. Важливо створювати умови для самовираження та самореалізації, підтримувати у зацікавленості різними сферами життя, сприяти розвитку його власних цінностей та інтересів. Також важливо слухати свою дитину, розуміти її потреби і допомагати їй знаходити свій власний шлях у житті.

У діяльності психолога корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя можна здійснювати, застосовуючи різні методи і форми роботи, серед яких ефективним є проведення тренінгу [11, с. 106; 7, с. 34]. У процесі проведення тренінгу основними методами можуть бути:

- групова дискусія;
- розв'язок ситуаційних завдань;
- рольові ігри;
- мозковий штурм та ін.

Звичайно, існує багато переваг групового тренінгу, серед яких:

1. Мотивація та підтримка: груповий тренінг може надихнути молодь досягати своїх цілей, оскільки він може бути оточений людьми, які поділяють його амбіції.

2. Взаємодія та співпраця: робота в команді дозволяє молоді обмінюватися ідеями та допомагати один одному в процесі виконання вправ.

3. Різноманітність підходів: у групі може бути молодь з різними досвідом та знаннями, що дозволяє пізнавати нові способи навчання та розвитку.

4. Соціальний аспект: групові тренування можуть створити сприятливу атмосферу для взаємодії молоді один з одним, що також має позитивний вплив на мотивацію та навчання.

Специфіка групових тренінгів для розвитку соціальних уявлень про сенс життя у молоді може варіюватися залежно від цілей та підходу програми. У ході тренінгу доцільно використовувати такі методи:

1. Групові дискусії та обмін особистим досвідом, пов'язаним з поняттям сенсу життя.

2. Вправи, спрямовані на розвиток емпатії та розуміння різних точок зору на цю тему.

3. Рольові сценарії, які допоможуть учасникам дослідити різні цінності та переконання щодо мети життя.

4. Медитація під керівництвом психолога або рефлексивні вправи, які допоможуть учасникам встановити зв'язок зі своїми внутрішніми думками та емоціями щодо сенсу життя.

Загалом, метою групового тренінгу з розвитку соціальних уявлень про сенс життя у молоді є створення сприятливого і відкритого середовища для дослідження, роздумів і зростання. Груповий тренінг може бути дуже корисним для розвитку і корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя, оскільки виконує такі завдання:

- сприяти обміну думками та ідеями між учасниками;
- допомагати в усвідомленні та вирішенні проблем, пов'язаних зі сферою соціальних уявлень про сенс життя;
- забезпечувати можливість взаємодії та спілкування з однодумцями та опонентами;
- підвищувати самосвідомість та відчуття самооцінки учасників;
- стимулювати критичне мислення та аналіз поглядів і переконань [31].

З огляду на те, що у результаті проведеного одного тренінгу молодь не може набути знань про зміст соціальних уявлень молоді про сенс життя, то пропонується реалізовувати програму, яку становлять кілька занять. Тренінг має елементи власних пропозицій, заснованих на розробках фахівців [14; 32].

Зазвичай, програма розрахована на 1 місяць.

Кількість занять у рамках програми - 7 занять.

Періодичність проведення – 2 заняття на тиждень.

Тривалість заняття – 40-60 хв.

Оптимальна кількість осіб у групі –15.

Мета програми: корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя.

Завдання тренінгу:

- розвиток відповідальності (навчити їх брати на себе відповідальність за свої дії і рішення);
- розвиток уміння приймати рішення (розвиток критичного мислення і навичок аналізу для прийняття обґрунтованих рішень);
- розвиток незалежності (сприяти їхньому власному самовизначенню і незалежності у вирішенні проблем);
- розвиток особистої гідності (підтримувати їх віру у себе та розвиток самооцінки);
- розвиток комунікаційних навичок (розвивати їх здатність до ефективної комунікації для вирішення конфліктів та взаємодії з іншими);
- розвиток самодисципліни (вчити їх контролювати свої емоції і дотримуватися узгодженого графіку дій);
- розвиток екзистенційного інтелекту;
- набуття цінностей, які сприятимуть формуванню соціальних уявлень про сенс життя.

Тренінг проводиться поетапно:

- налаштування;
- актуалізація діяльності;
- реалізація творчої діяльності;
- реалізація ігрової діяльності;
- активізація комунікативної діяльності;
- рефлексія.

У ході тренінгу використовувалися такі вправи:

- Вправи для розминки: призначені для заохочення до групової роботи;
- Вправи - міні-лекції: призначені для отримання інформації щодо теми та необхідності проведення тренінгу;
- Вправи для самооцінки: призначені для підвищення рівня самооцінки;

- Вправи для розвитку: призначені для розвитку здібностей планування поведінки й аналізу ситуацій з прогнозом їх вирішення;
- Вправи - групові дискусії: призначені для розвитку мотивації діяльності та формування життєвих цілей;
- Вправи - мозкові штурми: призначені для розвитку умінь аналізувати та прогнозувати цінності;
- Вправи на розвиток ціннісних орієнтацій;
- Вправи-розмови: призначені для розвитку соціальних уявлень про сенс життя (розмова на тему: «Сенс мого життя», «Що я хочу отримати від життя?», «Що я можу зробити, щоб отримати те, що я хочу?»);
- Вправи на рефлексію: призначені для взаємозв'язку з тренером та підсумку заняття.

Пропонуються такі вправи на розвиток змісту уявлень молоді про сенс життя у рамках групового тренінгу: «Мої слабкості»; «Картки, що підвищують самооцінку»; «Картки з приємними висловлюваннями»; «Чарівний стілець»; інтерв'ю; «Чарівний стілець»; «Якби мої ноги могли говорити» [33].

Пропонуються такі ігри на розвиток самостійності молоді у рамках групового тренінгу: «Запам'ятай ім'я»; «Познайомся зі своїм сусідом»; «Свіжі та гарні новини»; «Те, що я люблю робити»; «Блокнот самоствердження»; «Особисті папери».

Пропонуються такі вправи для внутрішнього гармонійного розвитку молоді у рамках групового тренінгу: «Позитивні та негативні думки»; «Бідність, багатство і Господь Бог»; «Відчуття гармонії»; «Позитивне мислення»; «Потік вітру»; «Мій ідеальний день»; «Я оптиміст»; «Сприйняття життя»; «Розмова зі зміною позицій»; «Рухаємося до благополуччя» [14].

Також у рамках проведення групового тренінгу вважаємо доцільним включити такі вправи на розвиток ціннісних орієнтацій: вправа «Всесвіт моїх маленьких цінностей», вправа-рефлексія «Сенкан». Доречним буде читання притчі «Найважливіші речі» та перегляд відеоролика «Цінності» [32].

Ефективність використання тренінгової форми роботи з метою корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя обумовлюється їхньою активною участю, у процесі якої вони набувають нових знань, умінь, соціальних навичок та цінностей, нового досвіду соціальної взаємодії, інших особистісних якостей, що в повній мірі відповідає принципам компетентнісного підходу та педагогіки партнерства.

Зазначимо, що виконання вказаних вправ сприяє корегуванню змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя, а також умінням та навичкам особистісної гармонії, групової взаємодії, розвитку самостійності у прийнятті рішень щодо формування життєвих цілей. Психолог може порекомендувати та заохотити молодь до ведення «Щоденника для думок», у якому учні та студенти можуть вести записи щодо питань, які цікавлять їх та турбують, у подальшому можна обговорювати ці питання у рамках групового тренінгу.

Отже, ми надали рекомендації викладачам, психологам та батькам щодо формування конструктивної траєкторії та корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя. Викладачі мають: допомагати дослідженню власних цінностей; заохочувати до постановки змістовних цілей; сприяти набуттю навичок подолання труднощів; підкреслювати важливість побудови міцних стосунків з іншими; заохочувати до набуття навичок висловлення вдячності.

Рекомендації батькам полягають у: наданні власного прикладу позитивного ставлення до життя, демонстрації цінності можливості розвитку; створенні умов для самовираження та самореалізації; всебічні підтримці у зацікавленості різними сферами життя; сприянні розвитку цінностей та інтересів дитини; вміння слухати та розумінні потреб дитини; допомозі у пошуку свого власного шляху у житті.

Діяльність психолога має бути реалізована шляхом проведення тренінгу з використанням методів: групової дискусії, розв'язку ситуаційних завдань, рольових ігор, мозкового штурму; вправ на розвиток змісту уявлень молоді про

сенси життя; для внутрішнього гармонійного розвитку; на розвиток ціннісних орієнтацій; для розвитку екзистенційного інтелекту.

Висновки до другого розділу

1. Отримані результати дозволяють засвідчити особливості соціальних уявлень молоді про сенс життя в період невизначеності через війну. Зокрема учнівська молодь сенс життя вбачає у отриманні освіти, матеріальному забезпеченні, дружбі; студентська молодь цінним для себе визнали здоров'я, життя, перспективній роботі, любов.

Зміст соціальних уявлень молоді про сенс життя полягає у наявності здоров'я, щастя інших, любові та розвитку, отриманні освіти та кар'єрному зростанні, економічному забезпеченні та продуктивному житті. Виявлено, що молодь чоловічої статі більше розуміє сенс свого життя у порівнянні із молоддю жіночої статі. Також можемо відзначити, що у процесі дорослішання змінюється розуміння сенсу життя, оскільки змінюються цінності та життєві цілі. Виявлено потребу у корегуванні соціальних уявлень молоді про сенс життя.

Ми виявили, що студентська молодь має вищі показники смисложиттєвих домагань, ніж учнівська. Вони можуть краще ставити перед собою цілі та намагатися самотійно їх досягнути, контролюючи своє життя, адже відчують себе самотійними у прийнятті рішень, вчиненні дій та оцінюванні результатів своєї діяльності. У ході дослідження ми з'ясували, що приблизно на однаковому рівні значущою для учнів та студентів є цінність матеріально забезпеченого життя. За результатами дослідження можемо зробити висновок, що цінності мають важливе значення у формуванні соціальних уявлень молоді про сенс життя під час війни, оскільки сприяють формуванню життєвих цілей, а отже, у молоді є мета їх досягнути.

3. Запропонували психологічні рекомендації з корегування змісту уявлень молоді про сенс життя: заохочувати саморефлексію; виховувати

почуття мети; заохочувати стійкість; заохочувати зв'язок; виховувати вдячність. Рекомендації батькам: надавати власний приклад; створювати умови для самовираження та самореалізації; підтримувати у зацікавленості різними сферами життя, сприяти розвитку його власних цінностей та інтересів. Рекомендації викладачам: надавати допомогу молоді у дослідженні власних цінностей; заохочувати до постановки змістовних цілей; сприяти набуттю навичок подолання труднощів; підкреслювати важливість побудови міцних стосунків з іншими; заохочувати до набуття навичок висловлення вдячності. Рекомендації психологам: організовувати та проводити групові тренінги з метою корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя, використовуючи такі засоби: групова дискусія, розв'язок ситуаційних завдань, рольових ігор, мозкового штурму; вправи на розвиток змісту уявлень молоді про сенс життя; для внутрішнього гармонійного розвитку; на розвиток ціннісних орієнтацій; для розвитку екзистенційного інтелекту.

ВИСНОВКИ

Узагальнимо результати дослідження:

1. Соціальні уявлення є властивостями повсякденного практичного мислення, спрямованими на освоєння й осмислення соціального, матеріального й ідеального оточення. Структура соціальних уявлень: інформація; поле уявлення; настанова. Функції соціальних уявлень: когнітивна функція інтеграції нового; функції орієнтування поведінки і соціальних ставлень; функція інтерпретації соціальної дійсності.

2. Охарактеризовано психологічне розуміння поняття сенсу життя людини як базової складової її життєвого шляху. Сенси є процесом, спрямованим на повну інтеграцію і координацію мотиваційної сфери особистості, де функціональну основу виконує смислова сфера, що є сукупність смислових утворень і зв'язків між ними, що забезпечує смислове регулювання цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах. Психологічне розуміння сенсу життя людини як базової складової життєвого шляху особистості полягає в тому, що кожна людина має внутрішню потребу знайти значення і ціль у своєму існуванні. Визначено екзистенційні виклики війни для молоді: втрата життя; психологічні та емоційні наслідки; руйнування майбутнього; розрив з родиною та близькими.

3. Проведене емпіричне дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя в період війни засвідчило, що соціальні уявлення про сенс життя набули особливого змісту, передусім, сенс життя почали вбачати у здоров'ї та збереженні життя свого і близьких. Цінності здатні опосередковувати зміст соціальних уявлень учнівської та студентської молоді про сенс життя, оскільки сприяють формуванню життєвих цілей, а отже, у молоді є мета їх досягнути. Порівнюючи результати дослідження опитаної молоді, виявлено, що студенти мають вищі показники смисложиттєвих домагань, ніж учні. Приблизно на однаковому рівні значущою для учнів та студентів є цінність матеріально забезпеченого життя. За результатами

дослідження зроблено висновок, який підтверджує те, що цінності мають важливе значення у формування соціальних уявлень про сенс життя в умовах війни.

Виявлено в учнів чоловічої статі такі особливості соціальних уявлень про сенс життя в період війни: досягнення матеріально забезпеченого життя, кар'єрний розвиток; соціальні уявлення учнів жіночої статі полягають у допомозі іншим, волонтерстві або громадській діяльності; продовженні родинних зв'язків і стосунків з близькими як основою для щасливого життя. Виявлено особливості соціальних уявлень молоді про сенс життя, які полягають у наявності здоров'я, щастя інших, любові та розвитку, отриманні освіти та кар'єрному зростанні, економічному забезпеченні та продуктивному житті. Виявлено, що молодь чоловічої статі більше розуміє сенс свого життя у порівнянні із молоддю жіночої статі. Також можемо відзначити, що у процесі дорослішання змінюється розуміння сенсу життя, оскільки змінюються цінності та життєві цілі.

4. Запропоновано психологічні рекомендації з корегування змісту соціальних уявлень молоді про сенс життя: заохочувати саморефлексію; виховувати почуття мети; заохочувати стійкість та зв'язок; виховувати вдячність. Рекомендації батькам: надавати власний приклад; створювати умови для самовираження та самореалізації; підтримувати у зацікавленості різними сферами життя, сприяти розвитку його власних цінностей та інтересів. Визначено груповий тренінг ефективним методом роботи з молоддю. Перспективами продовження вектору дослідження особливостей соціальних уявлень молоді про сенс життя може бути проведення опитувань серед молоді різних вікових категорій та соціальних груп з врахуванням культурних та історичних особливостей, які можуть впливати на їхні уявлення про сенс життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абанькіна М. Логотерапія як метод звільнення від екзистенціальних криз сучасної людини. Втрата і знаходження сенсу в бутті людини: можливості психоаналізу, арт-терапії і філософської публіцистики: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 листоп. 2017 р.). Київ: Інтерсервіс. С. 87-90.
2. Бондаренко Л. О. Феномен соціальних уявлень в сучасній психології. Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2013. Т. 10. Вип. 25. С. 55-63.
3. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
4. Сергєєнкова О.П. Вікова періодизація психічного розвитку людини. Психологія: Психологічний освітній сайт. URL: <https://www.annadomina.com/studentam/pershodzherela/vikova-periodizaciya/> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Гаркавенко Н. В., Доскач С. С. Вплив соціальних уявлень студентів на створення образу майбутньої професії психолога. *World science*. 2018. № 7(35). Вип. 3. С. 34-41.
6. Гринчук М. Філософський аналіз проблеми сенсу життя людини українському суспільстві. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46959/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).
7. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с.
8. Гурик М. І., Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Філософські проблеми державного управління: Навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 126 с.

9. Гуляєва О. В., Полтавська К. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій з професійним самовизначенням у ранньому юнацькому віці. *Перспективи та інновації науки. Серія: Психологія*. 2024. № 6(40). С. 702-711.

10. Дмитренко А. К. Основи гуманістичної психології: Навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2002. 268 с.

11. Долинська Л., Поліщук Д. Психологічні особливості розвитку когнітивного компонента самостійності сучасних підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Психологічні науки*. 2020. Вип. 12 (57). С. 26-37.

12. Жадан І. В. Соціальні уявлення молоді: особливості та шляхи формування: монографія. Київ: Інститут соціальної та політичної психології АПН України, 2007. 235 с.

13. Зазимко О.В., Шиловська О.М. Динаміка життєвих завдань особистості в умовах війни. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743090/1/%D0%97%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%BE_%D0%A8%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення: 23.03.2025).

14. Заняття з елементами тренінгу «Позитивне мислення: щастя, здоров'я, успіх». Всеосвіта. Сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009nub-2957.docx.html> (дата звернення: 16.05.2025).

15. Легун О. М. Поняття сенсу життя у сучасній вітчизняній психології. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип.17. С. 204-224.

16. Леонтьєв Д. А. ТЕСТ смисложиттєвих орієнтацій (СЖО). URL: http://ni.biz.ua/10/10_3/10_32950_test-smislozhiznennih-orientatsiy-Czho.html (дата звернення: 17.04.2025).

17. Мащак С. О. Особливості суб'єктивного благополуччя українців в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. Вип. 6. С. 5-9.

18. Мельник І. М. Аспекти професійного становлення майбутнього педагога. *Молодий вчений*. Херсон. 2018. № 3(55). С. 570 -574.

19. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Вид. 2-ге, випр. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
20. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
21. Попіль Л. Філософський аналіз проблеми сенсу життя людини в українському суспільстві епохи Середньовіччя. 2019. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35145/1/649.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).
22. Прикметник «екзистенційний» – слово 2019 року. Словопис. Українська – сучасно і своєчасно: Проєкт Університету Грінченка. Сайт. URL: <https://slovopys.kubg.edu.ua/prykmetnyk-ekzystentsiinyi-slovo-2019-roku/> (дата звернення: 21.03.2025).
23. Примак Ю., Дроздова М. Роль стилів гумору в екзистенційній сповненості молоді в умовах війни. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2024. №25. С. 73–89. URL : <http://iscs-journal.npu.edu.ua/article/view/330697> <https://doi.org/10.31392/iscs.2024.25.073>
24. Романенко О. В. Соціальні уявлення як об'єкт психологічного дослідження в теоретичних схемах західної соціальної психології. *Право і безпека*. 2005. № 4(4). С. 193-197.
25. Романюк Л. В. Цінності в структурі особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Вип. 4. С. 340-353.
26. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
27. Сафонік Л. Буттєвість сенсу людського життя: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2016. 350 с.
28. Сачко К. Особливості переживання екзистенційної кризи в осіб молодого віку під час війни. *НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія* 2024. № 1. С. 30-36.

29. Скок А. Г., Примак Ю. В., Гопак В. О. Соціальні уявлення про сучасну людину у студентської молоді. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71). № 5. С. 118-123.

30. Спиця-Оріщенко Н. Психологічні особливості розвитку особистості в ранньому юнацькому віці. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2016. № 1(16). С. 198-201.

31. Стеценко А. І., Іващенко А. І. Загальна психологія. Вікова психологія. Експериментальна психологія: навч. посіб. Переяслав: Домбровська Я. М., 2024. 320с.

32. Тренінг «Вчимося критично мислити». На урок: освітній проект. URL: <https://naurok.com.ua/trening-vchimosya-kritichno-misliti-164843.html> (дата звернення: 17.05.2025).

33. Тренінгове заняття «Мої життєві цінності». На урок: освітній проект. URL: <https://naurok.com.ua/treningove-zanyattya-mo-zhittevi-cinnosti-157709.html> (дата звернення: 17.05.2025).

34. Тренінгове заняття «Психологічна рівновага і самооцінка». На урок: освітній проект. URL: <https://naurok.com.ua/treningove-zanyattya-psihologichna-rivnovaga-i-samoocinka-389912.html> (дата звернення: 17.05.2025).

345 Чаплак Я. В., Чуйко Г. В. Сенс життя як орієнтир на життєвому шляху людини. *Психологічний часопис*. 2017. № 1(5). С. 100-111.

36. Andrews M. The existential crisis. *Behavioral Development Bulletin*, 2016. № 21(1), 104–109.

37. Augoustinos M. Towards an Integration of Social Representations and Social Schema Theory. *British Journal of Social Psychology*. 1990. № 29. P. 213-231.

38. Bugental J. F. T. The Search for Authenticity: An existential-analytic approach to psychotherapy. 2nd ed. enlarged. New York: Irvingston publs., 1981. 477 p.

39. Jordelet D. Representations social: phenomens, concept and teorie. *Psychologie sociale*, 1984. P. 68-79.

40. Maddi S. R. The search for meaning // The Nebraska symposium on motivation 1970 / W.J.Arnold, M.H.Page (Eds.). Lincoln: University of Nebraska press, 1971. 386 p.
41. May R. Will, decision and responsibility. Review of Existential. *Psychology & Psychiatry (Spec Issue 20)*. 1986-1987. P. 269-278.
42. Moscovici S. Notes towards a description of Social Representations. *European Journal of Social Psychology*, 1988. № 18(3). P. 211-250.
43. Farr R. Social representations: a French tradition of research. *J.for the theory of social behaviour. Oxford*, 1987. Vol.17. P. 343- 345.
44. Frankl V. The will to meaning: foundations and applications of logotherapy. New York: Plume press, 1969. 181 p.
45. Yalom I. Existential Psycholotherapy. Basic Books. 1980. 544 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АВТОРСЬКА АНКЕТА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗУМІННЯ МОЛОДДЮ ПОНЯТТЯ «СЕНС ЖИТТЯ» ТА ВАЖЛИВОСТІ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО СЕНС ЖИТТЯ

Інструкція. Шановні учасники опитування. Просимо Вас відповісти на запитання, що стосуються теми. Ваші відповіді допоможуть в дослідженні даної тематики та визначенні актуальності проблеми у сучасному суспільстві. Опитування має анонімний характер, і отримані дані будуть використані тільки в узагальненому вигляді. Відповідаючи на кожне питання, вибирайте один варіант відповіді (якщо в формулюванні питання не вказано інше). Дякуємо.

1. Ваша стать.
 - а) чоловіча
 - б) жіноча
2. Ваш вік?
 - а) 16-17 років
 - б) 18-19 років
3. Навчальний заклад, у якому здобуваєте освіту
 - а) гімназія
 - б) університет
4. Чи розумієте Ви сутність поняття «сенси життя»?
 - а) так
 - б) ні
5. Чи задумувались Ви про сенси життя?
 - а) так
 - б) ні
6. Чи усвідомлюєте Ви важливість даного питання для себе?
 - а) так
 - б) ні
7. У чому Ви вбачаєте сенси життя?
 - а) ваша відповідь
8. Що Ви цінуєте у житті?
 - а) ваша відповідь
9. Чи задумуються Ваші близькі, знайомі про сенси життя?
 - а) так
 - б) ні
 - в) я не спілкуюся на такі теми
10. Як Ви вважаєте, чи потрібно проводити бесіди на тему сенсу життя серед ваших однолітків?
 - а) потрібно
 - б) не потрібно
11. Звідки Ви отримуєте інформацію про сутність сенсу життя?
 - а) від батьків

- б) від друзів
- в) з Інтернету

12. Чи впливають на розуміння сенсу життя молоді різні аспекти релігії?

- а) так
- б) ні

13. Чи ведеться у Вашому навчальному закладі робота з молоддю про сенс життя?

- а) так
- б) ні

14. Чи ведеться у Вашому навчальному закладі робота з молоддю про життєві цінності?

- а) так
- б) ні

ТЕСТ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ (СЖО) Д.ЛЕОНТЬЄВА

Інструкція: Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне з двох тверджень, яке, на Вашу думку більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр -1, -2, -3, в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі формулювання зліва або 1, 2, 3, якщо вибираєте формулювання справа; або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні.

1. Зазвичай мені дуже нудно								Зазвичай я сповнений енергії
2. Життя здається мені завжди хвилюючим і захоплюючим								Життя здається мені абсолютно спокійним і рутинним
3. У житті я не маю певних цілей і намірів								В житті я маю дуже ясні цілі і наміри
4. Моє життя видається мені вкрай безглуздим і безцільним								Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим
5. Кожен день здається мені завжди новим і не схожим на інші								Кожен день здається мені абсолютно схожим на всі інші
6. Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися								Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами
7. Моє життя склалося саме так, як я мріяв								Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв
8. Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів								Я здійснив багато з того, що було мною заплановано в житті
9. Моє життя порожнє і нецікаве								Моє життя наповнене цікавими справами
10. Якби мені довелося зараз підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що воно була цілком осмисленим								Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що воно не мало сенсу
11. Якби я міг вибрати, то я б побудував своє життя зовсім інакше								Якби я міг вибрати, то я б прожив життя ще раз так само, як живу зараз
12. Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння								Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості
13. Я людина дуже обов'язкова								Я людина зовсім не обов'язкова
14. Я вважаю, що людина має								Я вважаю, що людина позбавлена

можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням								можливості вибрати життєвий шлях через вплив природних здібностей і обставин
15. Я виразно можу назвати себе цілеспрямованою людиною								Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною
16. У житті я ще не знайшов свого покликання і ясних цілей								В житті я знайшов своє покликання і цілі
17. Мої життєві погляди ще не визначилися								Мої життєві погляди цілком визначилися
18. Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті								Я навряд чи здатен знайти покликання і цікаві цілі в житті
19. Моє життя в моїх руках і я сам керую ним								Моє життя не підвладне мені і воно управляється зовнішніми обставинами
20. Мої повсякденні справи приносять мені задоволення і задоволення								Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності

Обробка результатів:

Для підрахунку балів необхідно перевести зазначені позиції на симетричній шкалі -3 -2 -1 0 1 2 3 в оцінки по висхідній або низхідній асиметричній шкалі за таким правилом: В висхідну шкалу 1 2 3 4 5 6 7 переводяться пункти 1, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 16, 17. В нисхідну шкалу 7 6 5 4 3 2 1 переводяться пункти 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20.

Наприклад: в пункті першому 2 «сирих» бали буде дорівнювати 6 «стандартним» балам; в пункті другому 2 «сирих» бали буде дорівнювати 2 «стандартним» балам. Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується у випадковому порядку з низхідній (від 7 до 1), причому максимальний бал завжди відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) - полюсу її відсутності. Після переведення всіх «сирих» балів у «стандартні» ми будемо працювати тільки зі «стандартними». Тест смисложиттєвих орієнтацій включає, поряд із загальним показником свідомості життя, також п'ять субшкал, що відображають три конкретних змістовних орієнтацій і два аспекти локусу контролю. У субшкалам бали підсумовуються вибірково за деякими Пунктами. Загальний показник ОЖ - сума балів у всіх пункти тесту:

Субшкала 1. (Цілі) - Пп. 3, 4, 10, 16, 17, 18.

Субшкала 2. (Процес) - Пп. 1, 2, 4, 5, 7, 9.

Субшкала 3. (Результат) - Пп. 8, 9, 10, 12, 20.

Субшкала 4. (Локус контролю - Я) - Пп. 1, 15, 16, 19.

Субшкала 5. (Локус контролю - життя) - Пп. 7, 10, 11, 14, 18, 19.

МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» М. РОКИЧА

Інструкція. «Зараз Вам буде запропонований набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваша задача - розкласти їх в порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і оберіть найбільш значиму для Вас та помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть те ж саме з усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинний відбивати Вашу щиру позицію».

Таблиця Б. 1

Піраміда термінальних цінностей молоді

Список А. Термінальні цінності	Ранг
Наявність хороших і вірних друзів	18
Любов	18
Матеріально забезпечене життя	17
Продуктивне життя	17
Активне діяльнісне життя	15
Щастя інших	14
Розваги	13
Щасливе сімейне життя	13
Здоров'я	12
Свобода	10
Суспільне прокликання	9
Цікава робота	9
Пізнання	8
Розвиток	8
Впевненість у собі	5
Творчість	3
Життєва мудрість	2
Краса природи і мистецтва	1

Таблиця Б.2

Піраміда інструментальних цінностей молоді

Список Б. Інструментальні цінності	Ранг
Незалежність	18
Життєрадісність	18
Ефективність у справах	18
Сміливе відстоювання своєї думки	17
Високі запити	17
Освіта	17
Самоконтроль	14
Широта поглядів	14
Раціоналізм	12
Чесність	11
Тверда воля	10
Відповідальність	10
Чуйність	9
Терпимість	6
Охайність	5
Стараність	4
Вихованість	2
Непримиренність до недоліків	1